

40 ÅR ER GÅTT...

(skrevet på grunnlag av dagboksopptegnelser)

Historien om gutten som var i Arbeids-tjenesten (AT), og som var hjemme på permisjon, var velkjent under krigen. Alle som avtjente sin arbeidstjeneste, fikk nemlig utlevert en spade. Den bruktes under eksersis og ved vaktjenesten dag og natt. Men hva gjør du egentlig, ville foreldrene vite, når du står på vakt ei mørk natt uten våpen og med en spade, hvis noen prøver på å lure seg inn i leiren? Jo, forklarte gutten ivrig, hvis noen nærmer seg i mørket, skriker jeg stans tre ganger. Og dersom ikke det hjelper, ja, da blir det alvor, og med barsk røst roper jeg ut: - Hvis du kommer nærmere nå, så begynner jeg å spa...

Det er i høst 40 år siden en flokk ungdommer fra Rogaland og Vest-Agder holdt til i Hønnemyr-leiren i Finsland for å avtjene sin arbeidstjenesten som den gang var 3 måneder. De fleste Mandals-guttene, høsten 1942 var artianere, som for å få utlevert sine vitnemål om bestått eksamen, faktisk var blitt utskrevet til denne tjenesten. Forhistorien var slik:

Allerede i 1940 var det blitt satt i gang frivillig arbeidstjeneste i landet vårt. Den tok først og fremst sikte på å gjenreise de krigsrammede områder i Norge. En del frivillige ble også satt inn i jordbruksarbeid. Quislingmyndighetene gjorde arbeidstjenesten tvungen for de årsklassene som skulle ha vært innkalt til militærtjeneste. Min års-klassa måtte derfor møte til sesong høsten 1941, vi ble legeundersøkt og de fleste ble erklært arbeids-tjenestedyktige. Gledet

Bentsen med sin trompet.

Hjemmefronten arbeidet effektivt. Her i Mandal fikk alle foreldre som hadde barn oppmeldt til eksamen, god orientering om den oppståtte situasjon. I et skriv som ble levert oss på skolen av en av lektorene, sto der bl.a.: «Hvis en artianer innkalles til ordinær arbeidstjeneste, bør han møte. Men alle norske foreldre som har artianer i år, må sende inn protest mot det prinsipp at utenforlig-

tjeneste for å få sine vitnemål utlevert.

Den 26. august 1942 ankom vi 11 Vest-Agder Sveit, Hønnemyr i Finsland. Leiren besto av 3 oppholdsbrakker, 1 kontor og 1 befalsbrakke samt 1 spisebrakke. Leiren hadde vel 100 mann pluss ca. 15 befalingsmenn eller førere som de kaltes. Øverst på rangstien sto sveitføreren. Så kom nest-sveitfører, troppsfører og lagfører. Dessuten var der også en kvartermester og en underkvartermester som ordnet med utstyr og forsyninger. Sveiten på Hønnemyr var delt i 3 tropper, og troppene igjen i 3 lag. På Agder var tidligere kommandant på Odderøya, oberstløytnant O. A. Fosby, distriktssjef for AT, kaptein H. Ueland var såkalt fylkingsfører. Begge disse kom nå og da på inspeksjon.

Vi fikk utdelt en arbeidsuniform og en permisjons- og fritidsuniform. Det var ikke tillatt f.eks. å reise hjem på permisjon i sivile klær. Dessuten fikk vi den berømte spaden. Den var liten og lett og minte om

Fylkingføreren på inspeksjon.

var vel dette som gjorde at Hjemmefronten fryktet for at AT skulle bli en slags begynnelse til norsk verneplikt i tysk tjeneste. Slikt hadde jo skjedd i flere andre okkuperte land. Etter hvert ble derfor kampen mot AT fra Hjemmefrontens side stadig skjerpet og kulminerte våren 1944. Men så tidlig som 1942 var AT ikke nasifisert. En del av befalet hadde nok parti-boka i orden, men flere virket nokså likeglade når det gjaldt det politiske innhold i tjenesten. Fra

på landsbasis regner vi med at mellom 80 og 90% av befalet var medlemmer av NS i 1944. I 1. Vest-Agder Sveit høsten 1942 ble det ikke gjort særlig forsøk på ideologisk påvirkning. Det hadde nok også vært nytteløst. Av de over 100 mann tror jeg ikke der fantes en eneste som hadde nasi-sympatier, vi stolte på hverandre og holdt sammen i godt kameratskap. De menige slapp selvsagt å hilse med opprakt arm, vi brukte bare vanlig hilsen med hånden til lua. Der var hilseplikt når man støtte på et befall, men lagførerne tok det ikke så svært nøye. Derimot kunne sveitføreren, som var NS-mann, være svært pirkete på dette området.

Mannskapet tilhørte for det meste årsklassene 1921-22. Her var vanlig ungdom som var kommet ut i yrkeslivet, og her var som nevnt flere artianere både fra Mandal og Kr.sand som ventet på sitt arbeidsvitnemål. Jeg tilhørte 1. tropp 3. lag og

pr. dag hvis vi brukte egen sykkel i tjenesten. Brukte vi egen idrettbukse fikk vi 5 øres godtgjøring pr. dag! Sykkelen var forresten uunnværlig når man skulle hjem på permisjon.

Arbeidet besto i bl.a. grofthing av myrer, litt byggearbeid i leiren, jordbruksarbeid med potet-opptaking, skogplanting o.s.v. Vaktjenesten var kjedelig. Der var et lite skilderneshus til å stå i når det regnet for mye, ellers måtte vi spasere fram og tilbake med spaden på nakken, og stå i giv akt ved vaktskiftet. Om natta ble det gjerne et par runder rundt i leiren for å se om alt var i orden. Tidlig om morgenen måtte kokka og kjøkken-gjengen vekkes. Og så åpnet snart Leif Bentsen fra Kr.sand vinduet sitt og vekket alle med sine trompetstøt...

Hver AT-mann fikk utlevert ei lita minne-bok, der det var avsatt

112709

lensmannen fikk vi tilsendt Arbeidstjenestebok.

Våren 1942 sendte norske Kirke- og Undervisningsdepartementet et rundskriv til De høgere skolene. Her kunne vi lese bl.a.: «På grunn av alvorlig mangel på arbeidshjelp som for tiden hersker i jordbruket, vil de mannlige gymnasiaster som i år er oppmeldt til eksamen artium, bli innkalt til avtjening av sin tjenesteplikt i AT når de er elever av skoler med eksamensrett. Eksamensvitnemål vil først bli tilstilt i november måned etter tilfredsstillende utført arbeidstjeneste».

Tidligere på vårparten hadde skolene fått beskjed om at elevene skulle få standpunktkarakterer, og på grunn av de ekstraordinære forhold skulle de slippe å gå opp til eksamen. Men nå ble det slått fast at dersom en elev ikke møtte til AT, ville han måtte framstille seg til vanlig eksamen.

avgjørende for oppnåelse av eksamensvitnemål som er helt uten hjemmel i Okkupasjonshistorie, 2014

Tross i at protester ble sendt Undervisningsrådet, opprettholdt departementet sitt standpunkt. Innkallingen til AT kom, og vi mente at etter de direktiver vi hadde fått, burde vi nå møte. I grunnen var vi vel glade for at vi fikk vår artium. NS-myndighetene hadde nemlig arbeidet lenge for at bare NS-medlemmer og sympatisører skulle få lov til å ta artium dette året. Jeg kan her vise til boka «Studentene fra 1942» som utkom ved 25-års jubileet. Her kan vi lese en annonse som sto i Stavanger Aftenblad i februar 1942:

«Eksamen artium vil i år bli avholdt i begrenset omfang. For NS-medlemmer og andre positivt sympatiserende er det adgang til å ta artium ved et begrenset antall gymnasier. Stipendier gis. Kandidater

To AT-karer på skogplanting.

ved Stavanger katedral-skole og Bryne lands-gymnas sender meldinger til NS fylkeskontor. Løkkeveien 8, Stavanger innen mandag 23. ds. kl. 18».

Så langt holdt det på å gå.

Etter sterkt påtrykk bl.a. fra universitetshold gikk departementet med på at eksamen fortsatt skulle være åpen for alle, men mannlige elever skulle altså møte til AT-

en vanlig hagespade. Hvert lag drøv de første 14 dagene streng eksersis etter militært mønster, men i stedet for gevær bruktes altså spaden. Det

våren 1942 hadde alt befal fått ordre til å bruke den tyske hilsen med oppstrakt arm under appeller og oppstillinger. En del befal forlot da AT, og

holdt til på den første brakka på rom nr. 5. Her bodde sammen med karer fra Hødesnes, Flekkefjord, Hægebostad og Stavanger. Hver morgen kunne vi vente inspeksjon, så det gjaldt å holde orden på saker og ting. Jevnt over var befalet kameratslig og forståelsesfullt. Men på den annen side var vel vi gutter også temmelig rolige. Her fantes verken kantine eller skikkelig oppholdsrom, nærmeste butikk lå flere kilometer vekk - noe fornøylesliv, fester o.l. tror jeg heller ikke at bygda hadde å by på i de dager. En sykkeltur på humpete veier - det var avvekslingen nå og da. Vi fikk forresten hele kr. 0.50

dagbok. Når jeg i dag som 60-åring tar fram den boka og blader litt i den, kan jeg saktens smile for meg selv - slik var det altså den gangen i 1942, en forunderlig tid, vanskelig på mange måter - og nå er det hele historie:

Uten stans og uten fred:
Spade opp og spade ned,
en og to og tre.

Øyeblikket etter kom:
Venstre om - og høyre om.
(Æ va lige dom).

Sånn en fjorten dagers tid
sto vi alle voldsomt i
uavlatelig ...

Slik opplevde jeg visst
spadeekstersisen for 40 år
siden.

John Møll

Inngangen til leiren med skilderhuset.

Befalet brukte opprakt hånd - den tyske hilsen.